

RED VOŽNJE

IZBOR IZ STRANIH KRITIKA (Jean-Baptiste Mauroux, Jean-Baptiste Harang, Paul Ingendaay, Aai Prins, Cristina Bongiorno) 81

BIBLIOGRAFIJA KNJIGA ALEKSANDRA TIŠME 87

POLIS

NOVI SAD ALEKSANDRA TIŠME 93

Aleksandar Tišma

DVOJE

Osamnaest godina – osamnaest okruglih, jedan uz drugi nanizanih vremenskih mehurića, sa njihovim lažnim, šarenim razlikama, onim redovnim, u odevanju, zabavama, rasporedu dana, zatim vanrednim, što ih donose prevrtljivosti prirodne i ljudske, režimi, poplave i suše, obilne žetve – kroz sve te mene i promene i tako reći bez obzira na njih traje ta mala zajednica na istom poslu. Ujutru je, svakog dana, ona prva u ambulanti, da proveri je li počišćena i da li su instrumenti u redu; malo docnije stiže on; a dotle se već i pacijenti načete u čekaonici. I dok su njih dvoje jedva i stigli da razmene pozdrave i da rasprave kakvo je vreme – pri čemu ona s trpeljivim unutrašnjim smeškom prihvata njegove mrzovoljne zaključke u vlažne dane, pripisujući ih reumatizmu – vrata se već otvaraju i: "posekao sam se, doktore, evo ovde!", "jadno moje dete, vidite šta je uradilo od sebe!", "mislim da sam je slomio, užasno me boli!", provaljuju žalbe: preplašena, zabrinuta, molećiva lica; pružaju se ruke, noge, vratovi sa zasecima, masnicama, otocima, tražeći preklinjući, zahtevajući isceljenje. Tako do podne, nekad do jedan, do dva: oštećenost i bol, zavoji, injekcije, kopče, skalpeli, kojima, i ne gledajući jedno u drugo, ispo- mažući se bez reči davno uvežbanim pokretima, raskršćuju zamršenu gužvu zla koju su ljudi, od juče do danas, lakomislenošću i nespretnošću, kao rđava deca, uspe- li da naprave; odolevaju krvavoj navali svrstavajući je u slučajeve i rešavajući ove sve jedan po jedan, kao što nosač istovari vagon robe vreću po vreću, da bi se najzad, pošto i poslednji bolesnik odbaulja ječeći, prvi put opet pogledali, bleđi od iscrpljenosti, krvavih kecelja s gomilama otpalih i odrezanih zavoja oko nogu, kao jedi- na dva, napola mrtva, pobednika na borilištu.

Tako ih svi i znaju, kao "doktora i njegovu bolničarku", dva bića skoro slivena u jedno, pa ih po opštoj sklonosti ka uprošćavanju, i po posebnoj ka šeretluku, koja baš onakve škrkutave trenutke što ih svak u gradu, bar jednom, provede u ambu- lanti, voli da razagna podsmehom, rado zamišljaju – i spominju – kao par ne samo na radu, već i ljubavnički, u životu. A to kada se ponavlja kroz tako dugo vreme, u jednom istom mestu, mora da postane prihvaćeno mnjenje i da dopre, najzad, i u krug oklevetanih, pa i do njih samih.

Oni se međutim samo smeše, kada god, iz tupog ponavljanja uvek istih nago- veštaja, fama iskrzne u nekoj novoj verziji, novom izdanju – kod njega u kući, iz usta njegove žene, koja, mada nije sklona da joj veruje, ipak se zbog nje nervira, jer je njome, ugledna i dopadljiva, prikazana u ponižavajućem položaju prema sre- dovečnoj medicinskoj sestri; ili kod nje, sestre koja je neudata ali vrlo društvena - članica je, pored ostalog, pevačkog hora koji često gostuje i na strani i raspolaze ogromnim krugom prijatelja i prijateljica, a ovi je rado podsećaju, kad nemaju drugu zabavnu temu, na golicavu priču – oni se samo smeše, ne nalazeći za potrebno da dokazuju ono što tako granitno čvrsto stoji u svojoj istinitosti: da su drugovi sa- mo na radu, slučajnom, koji su oboje nezavisno jedno od drugog odabrali, radu na-

pornom i koji toliko zaokuplja energiju i pažnju da im u toku celog zajedno provedenog radnog vremena dopušta samo dva trenutka ličnog, i to najpovršnijeg dodira – onaj pred ordiniranje kada govore o vremenu bacajući kroz prozor po jedan pogled, već rasejano zamučen od očekivanja navale bolesnika, i drugi pri kraju, pošto se plima najzad povukla, kada ponovo, perući ruke svak nad svojim umivaonikom, kroz koprenu klonulosti koja se šumeći sliva zajedno s mlazevima iz slavine, razmene dve–tri mukle reči, o svom umoru, stremeći već samo napolje iz umrljanih zidova i otrovnih mirisa, u pravi život, s novim, milijim, ličnijim zapletima; koji ih očekuju odmah posle trena u kome se rastaju, pred zgradom ambulante, polazeći žurno svak na svoju stranu.

Spokojno, iz godine u godinu sve spokojnije i ravnodušnije smeše se nad izmišljenom pričom, u bezbednosti svog, čak ni jedno drugom, skoro čak ni sebi samima nesaopštavanog znanja: da on, lekar, često, kada se dan, posle okupljanja za večerom, praštanjem pred vratima i odlaskom na spavanje završava, pomišlja, s više utešnom nego putenom željom, na nju onakvu kakva je u trenucima zajedničke grozničave borbe, na neki njen pokret koji tad nema vremena ni da primeti, na njene sigurne noge kad zakoraknu k ormanu po lek i po gazu i na njene razumne oči kad on svojim zatraži neki instrument, a da se ona, živeći onako slobodna, predana družbi i muzici, sa smišljeno odabranim, snažnim i zdravim ljubavnicima koje menja prema potrebi ali ne i čudljivo – da se celom tom promenljivom dokolicom, najboljom koju njen položaj može da pruži, u stvari priprema, kao trkač ili kao bokser, za svoju dužnost sutradan, da bi joj mogla odgovoriti što svežija, uz njega, koji, u to ona ne sumnja, takođe željno hrli preteškim, ubitačnim časovima rada, onima u kojima će opet, najzad, biti zajedno.

Svetozar Koljević

BELEŠKA O PISCU

Aleksandar Tišma rođen je 1924. godine u trgovačkoj novosadskoj porodici, u majčinom rodnom selu Horgošu u Bačkoj, u blizini mađarske granice. Otac mu je bio lički Srbin iz Udbine na Kravskom polju; u petom razredu gimnazije u Sremskim Karlovcima ostao je bez sredstava za dalje školovanje, te se, ne prihvativši mogućnost pripreme za sveštenički poziv, zaposlio kod nekog mađarskog trgovca u Segedinu. Ubrzo je stekao veliko poverenje svog gazde, pa kada se vratio iz austro-ugarske vojske 1918, gazda mu je poverio da vodi njegove vinarije u Horgošu. Tu se, zatim, upoznao i oženio mađarskom Jevrejkom, te posle kraćeg zajedničkog boravka u Zagrebu, na njenu želju se vratio u Novi Sad, gde je uspešno vodio agenciju za trgovinu kolonijalnom robom, kasnije i trgovinu naveliko, naročito južnim voćem, sve dok mu radnja nije konfiskovana 1947. godine.

Aleksandar Tišma je pohađao osnovnu školu i gimnaziju u Novom Sadu; kao dečak, po vlastitom sećanju, bio je "tih i pogružen, osetljiv na svaki uvredljiv mig, spreman da se za sitnicu rasplače", a kad su "nesloge u kući zapretile da ga unište svojim pritiskom", negde u "svojoj desetoj, dvanaestoj godini" zaključio je da se "radi svog spasa mora izdvojiti, graditi nezavisan život". Pored toga vrlo rano je, "došavši u dodir sa širim društvom (u školi, u skautima)", okrio kod sebe "rasni stid, pa uvideo da mora da se ogradi zidom kako bi ostao neizložen poruzi i poniženjima". Pa i kasnije on pominje svoj "stid od Jevrejstva", kao i želju da mu pripovetka "Altman" bude "monumentalna i istinita kao sama tragična kob Jevreja". Taj jevrejski osećaj "nevezanosti" ili nepotpune pripadnosti tlu goni ga od dečaćkih dana da gradi život okrenut "knjizi, mašti", a u tome mu pomaže i građanski obrazovni instinkt njegove majke koja ga, obična i jednostavna žena, ali Mađarica i Jevrejka, tera da privatno uči strane jezike, od osme godine nemački, a zatim francuski i engleski.

Za vreme rata otac i majka Aleksandra Tišme nisu bili izloženi proganjanju, s obzirom da je majka bila pokrštena prilikom venčanja, te na mađarskoj teritoriji nije bila tretirana kao Jevrejka. Baka se, međutim, našla u januaru 1942. godine u redu na obali Dunava, među hiljadama Jevreja i Srba koji su čekali da budu streljani na strahovitoj zimi, zbog koje je morala biti postavljena kao neka trambulina pred rupom probijenom u zaleđenoj reci. Kako bi koja žrtva stupila na trambulinu, tako je bila streljana, a zatim čakljava gurnuta pod led da bi je voda odnela. Pre nego što je baka stigla na red, iz Budimpešte je došlo naređenje da se taj masakr smesta obustavi, te je ubrzo posle toga mudra i dobra stara Jevrejka zaključila da je najbolje da preseli u Budimpeštu gde je uzela lep dvoiposoban stan. To je omogućilo i Aleksandru Tišmi da posle položene mature i popravnog ispita iz latinskog jezika krene na studije na Univerzitet u Budimpešti u jesen 1942. godine. Porodica je smatrala, "naročito čika Šandor", da sin treba jednoga lepog dana da preuzme očevu trgovinu, te da bi stoga bilo najuputnije da se upiše na privrednu akademiju i studij